

Janusz Kręcidło, *Honor i wstyd w interpretacji Ewangelii*.
Szkice z egzegezy antropologiczno-kulturowej (Lingua Sacra. Monografie I;
Warszawa: VERBINUM – Wydawnictwo Księży Werbistów, 2013).
Ss. 397. PLN 56. ISBN 978-83-7192-463-7

KS. WALDEMAR CHROSTOWSKI

Instytut Nauk Biblijnych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
adres: ul. Akademicka 3 m. 61, 02-038 Warszawa; e-mail: waldemarchrostowski@wp.pl

Ksiądz dr hab. Janusz Kręcidło (ur. 1966 r.), kapłan ze zgromadzenia Księży Misjonarzy Saletynów (MS), po wstąpieniu w 1986 r. do nowicjatu zgromadzenia w 1987 r. podjął studia filozoficzno-teologiczne na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, gdzie w 1993 r. uzyskał tytuł magistra na podstawie pracy *Kohelet a grecka i egipska literatura mądrościowa*, napisanej pod kierunkiem ks. doc. dra hab. Jerzego Chmiela. Po przyjęciu święceń kapłańskich (1993) został skierowany do pracy duszpasterskiej, po czym pełnił funkcję sekretarza Zarządu Prowincjalnego Misjonarzy Saletynów. Skierowany w 1997 r. na studia w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie uzyskał stopień licencjata teologii i w 1998 r. rozpoczął studia doktoranckie, zakończone w 2002 r. przedstawieniem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego rozprawy *Funkcja pneumatologii w chrystologicznej strukturze czwartej Ewangelii*, napisanej pod kierunkiem prof. Stanisława Mędali CM. W latach 2002–2005 kontynuował specjalistyczne studia biblijne w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, uwieńczony w 2005 r. tytułem licencjata nauk biblijnych na podstawie pracy *Jesus' Final Call to Faith (John 12:44-50): Literary Approach*, której promotorem był prof. Johannes Beutler SI. Stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie biblistyki uzyskał w 2009 r. na Wydziale Teologicznym UKSW, na podstawie dorobku naukowego oraz rozprawy *Nowe życie uczniów Jezusa. J 21 jako owoc eklezjologicznej relektury J 1–20 we wspólnocie Umiłowanego Ucznia* (Warszawa 2009). Po powrocie do Polski został w 2005 r. zatrudniony na stanowisku adiunkta w Katedrze Egzegezy Nowego Testamentu na Wydziale Teologicznym UKSW. W latach 2005–2008 prowadził również wykłady zleczone w Kolegium Dominikańskim w Krakowie, afiliowanym do Papieskiej Akademii Teologicznej. Od 2010 r.

jest zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego i pełni funkcję kierownika Katedry Historii Biblijnej na Wydziale Teologicznym UKSW.

Monografia przedstawiona w postępowaniu do tytułu naukowego profesora ukazała się w 2013 r. jako pierwszy tom nowej serii wydawniczej opatrzonej nazwą „Lingua Sacra. Monografie”. Podjęta w niej problematyka rozwija jeden z głównych nurtów zainteresowań i osiągnięć badawczych autora, od pewnego czasu coraz wyraźniejszy w jego publikacjach i wystąpieniach, a mianowicie socjologiczną i antropologiczno-kulturową egzegezę tekstów biblijnych. Autor czerpie i obficie korzysta z wiedzy i doświadczeń nabytych podczas licznych i owocnych kontaktów zagranicznych, wśród których na pierwszy plan wysuwają się znajomości i przyjaźnie z biblistami amerykańskimi. Ich potwierdzeniem jest słowo wstępne (s. 11-12), które napisał prof. John J. Pilch, wykładowca w The Johns Hopkins University w Baltimore.

Monografię otwiera spis treści (s. 6-9) i wstęp do serii wydawniczej (s. 10), napisany przez jej założyciela i redaktora ks. Krzysztofa Siwka, wspomniane słowo wstępne prof. J.J. Pilcha oraz odautorski wstęp (s. 13-24). Zarówno J.J. Pilch, jak i J. Kręcidło mocno podkreślają nowość zastosowanej metodologii, charakterystycznej dla *social science criticism*, która na dobre zawitała do Polski w 2001 r. podczas wykładów w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Właśnie wtedy J. Kręcidło dostrzegł i docenił wagę poznawania kluczowych wartości kultury śródziemnomorskiej, z których wiele znajduje odzwierciedlenie w losach bohaterów i wydarzeniach przedstawionych na kartach Biblii.

Słowo wstępne otwiera nawiązanie do dokumentu (nie jest to jednak „papieska instrukcja”, jak czytamy na s. 14) Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele* (1993), który stał się inspiracją do wyjścia poza diachroniczne podejście do Biblii w kierunku synchronii wykorzystującej nowe metody i sposoby analizy literackiej, kulturowej i historycznej, wśród nich „podejścia przez nauki humanistyczne”. Autor zapowiada wybór i zastosowanie jednego z aspektów metodologii antropologiczno-kulturowej, mianowicie „honor i wstyd”, który w polskim przekładzie dokumentu PKB został, niezbyt fortunnie, przetłumaczony jako „cześć i niesława”. Wyszczególniając cztery poddyscypliny antropologii, z których jedną jest antropologia kulturowa, J. Kręcidło podaje zarys rozwoju nauk społecznych, zapoczątkowanych w połowie XVII w., oraz zasadnicze kierunki badawcze przyjmowane również w badaniach nad Biblią. Opowiada się za tymi badaczami, którzy „koncentrują się przede wszystkim na eksploracji społeczno-kulturowego milieu, w którym powstawały księgi Nowego Testamentu, przyjmując za punkt odniesienia elementy kulturowe determinujące społeczne interakcje” (s. 18). Dodajmy, że analiza wybranych tekstów Ewangelii kanonicznych

Janusz Kręcidło, Honor i wstyd w interpretacji Ewangelii

w perspektywie metodologicznej honoru i wstydu została z dużym powodzeniem zastosowana w kilkunastu wcześniejszych publikacjach autora.

Rozdział pierwszy (s. 25-80) nosi tytuł „Panoramyczne spojrzenie na zagadnienie honoru i wstydu oraz prezentacja zastosowanej metody badawczej”. Wychodząc od wstępnego określenia rzeczywistości honoru i wstydu jako koncepcji dynamicznych i relacyjnych, przedstawia się opracowaną pod tym kątem historię badań cywilizacji śródziemnomorskiej, ukazując na tym tle istotę honoru i wstydu w greckiej epoce klasycznej, w czasach hellenistycznych i rzymskich. Następnie autor podejmuje temat osadzenia honoru i wstydu w relacjach społecznych (rodzina, patron–klient, publiczny i agonistyczny charakter honoru, honor mężczyzn a honor kobiet oraz honor i łaska), po czym następuje zarys modelu interpretacyjnego honoru i wstydu, który zaproponował Bruce J. Malina, obejmującego „szerokie spektrum kryteriów umożliwiających wnikliwą analizę różnych społecznych i antropologicznych aspektów cywilizacji świata śródziemnomorskiego” (s. 49). Znamienne, że obok uznania i swoistej fascynacji modelem honoru i wstydu, nie zabrakło też jego krytycznego przewartościowania. To świadczy o tym, że autor roztropnie korzysta z osiągnięć i sugestii innych uczonych, nie lekceważąc tych, którzy zachowują powściągliwość albo krytycyzm wobec nowego podejścia. Pod koniec tego rozdziału wyznaczony jest zakres semantyczny terminologii określającej honor i wstyd w Nowym Testamencie, w wyraźnym nawiązaniu – co zrozumiałe i ważne – do Biblii Greckiej. Przygotował on odpowiednie słownictwo, z którego mogli korzystać autorzy Nowego Testamentu.

Na treść kolejnych rozdziałów składa się wnikliwa analiza wybranych tekstów czterech Ewangelii kanonicznych. Wiele do myślenia daje fakt, że są to teksty dobrze znane i wielokrotnie komentowane, co nie ułatwia autorowi zadania ich interpretacji, grozi bowiem różnymi powtórzeniami i zapożyczeniami. Tym mocniej trzeba więc podkreślić, że do tego nie doszło. Dwa rozdziały dotyczą Ewangelii wg św. Mateusza. Rozdział drugi (s. 81-105), zatytułowany „Honor dziedziczony przez Jezusa w ujęciu Mateuszowej Ewangelii Dzieciństwa (Mt 1–2)”, wskazuje na postawę autorów starożytnych wobec dziedziczenia honoru oraz starannie analizuje pod tym kątem Mt 1–2. W konkluzji stwierdza się, że zarówno tożsamość Maryi i Józefa, jak i tożsamość ich Syna, która znajduje wyraz w Jego nadzwyczajnym poczęciu i okolicznościach narodzin, potwierdzają „jedyny w swoim rodzaju dziedziczony honor Jezusa” (s. 105).

Tytuł rozdziału trzeciego brzmi: „Interpretacja Ośmiu Błogosławieństw (Mt 5,3-12) w perspektywie honoru i wstydu” (s. 107-182). Należy zgodzić się z opinią, że autor pierwszej Ewangelii kanonicznej znał zasady starożytnej retoryki dotyczące sporządzania biografii wybitnych osób i to właśnie one

przesądziły o doborze i uporządkowaniu materiałów, którymi dysponował. Kazanie na Górze (Mt 5,1-7,29), a w nim Osiem Błogosławieństw, ma własne miejsce i rolę w tym schemacie. Po ukazaniu dotychczasowych kierunków jego interpretacji J. Kręcidło proponuje lekturę „Mateuszowych makaryzmów” w hermeneutycznej perspektywie honoru i wstydu. Wyszczególnia istotne przesłanki filologiczne, omawia gatunek literacki i strukturę Mt 5,3-12, a następnie podaje nowe objaśnienie omawianego tekstu, stawiając też pytanie o „dziewiąte błogosławieństwo” (s. 128-142). Na najwyższą ocenę zasługuje nowatorska, a zarazem dojrzała egzegeza poszczególnych błogosławieństw (s. 142-181). Dostrzegając odniesienia do konkretnych sytuacji z życia codziennego adresatów, autor monografii wyraża przekonanie, że w tym, co dotyczy przeciwności i wrogości sugerowanych w ośmiu błogosławieństwach, nie chodzi „o prześladowania odgórne, inicjowane przez instytucję państwa, lecz – wydaje się, że bardziej bolesne – pochodzące od najbliższej rodziny, sąsiadów oraz społeczności lokalnej” (s. 182).

Dwa kolejne rozdziały dotyczą Ewangelii wg św. Marka. Rozdział czwarty (s. 183-206) nosi tytuł „Koncepcja honoru rodziny w Ewangelii wg św. Marka”. Na uzasadnienie tezy o obfitym stosowaniu w drugiej Ewangelii kanonicznej terminologii związanej ze środowiskiem rodzinnym J. Kręcidło podaje dane statystyczne, wyszczególnia obecne w niej narracje o życiu rodzinnym i ukazuje sedno rodzinnych relacji Jezusa. Dalej omawia zasady honoru i wstydu w rodzinie uczniów Jezusa, ukazując sposoby transformacji koncepcji rodziny w Ewangelii wg św. Marka i wyrażoną w niej nową koncepcję honoru, polegającą na odwróceniu tradycyjnego modelu: duchowa rodzina uczniów Jezusa jest ważniejsza od rodziny naturalnej oraz „posiada nowe kryteria honorowego i wstydlivego postępowania, radykalnie różne od tych, którymi kierowała się cywilizacja śródziemnomorska owego czasu, i również od zasad wyznaczanych przez religię Starego Testamentu” (s. 205).

Przedmiot rozdziału piątego, zatytułowanego „Próba podważenia honoru Jezusa. Interpretacja Mk 11,27-33 w perspektywie gry o honor opartej na mechanizmie „wyzwanie – odpowiedź” (s. 207-225), stanowi analiza jednego z najtrudniejszych i najczęściej komentowanych tekstów drugiej Ewangelii kanonicznej. Określiwszy kontekst narracyjny badanego tekstu, autor przedstawia kolejne etapy „gry o honor” w Mk 11,27-33 (darzenie Jezusa wyjątkowym honorem; wyzwanie rzucone przez arcykapłanów, uczonych w Piśmie i starszych; riposta Jezusa; domniemany werdykt tłumu). Metodologia właściwa dla honoru i wstydu pomogła w wydobyciu pewnych zawoalowanych tematów teologicznych oraz pozwoliła lepiej rozumieć „pierwszy z serii epizodów (11,27-12,44) przedstawiających konfrontację Jezusa z oponentami w schemacie gry o honor o agonistycznym

Janusz Kręcidło, Honor i wstyd w interpretacji Ewangelii

i publicznym charakterze, w której jego przeciwnicy próbują publicznie Go zdyskredytować” (s. 225).

Szósty rozdział monografii (s. 227-284) został poświęcony trzeciej Ewangelii kanonicznej i nosi tytuł „Aplikacja modelu honoru i wstydu do lektury Ewangelii wg św. Łukasza”. Wyrażając pogląd, że „niemal każda perykopa Łk odzwierciedla bardzo głębokie zakorzenienie autora w śródziemnomorską kulturę honoru i wstydu” (s. 227), J. Kręcidło podejmuje motyw honoru dziedzicznego i honoru nabytego. Autor omawia motyw dziedzicznego honoru Jezusa rozpoznany w Łukaszej Ewangelii Dzieciństwa (Łk 1–2), co znakomicie uzupełnia wcześniejsze rozważania na temat Mt 1–2, a następnie ukazuje obecność i sens tegoż motywu w Łk 3–24. Z kolei motyw honoru nabywanego przez Jezusa został rozpatrzony zarówno od strony wyzwań negatywnych (wyszczególnienie odnośnych tekstów na s. 252), jak i pozytywnych (wyszczególnienie na s. 256). Po refleksji poświęconej sposobom replikacji i wyrażania honoru rozdział zamykają syntetyczne rozważania o honorze Jezusa w Ewangelii wg św. Łukasza postrzegającym z perspektywy społeczności kolektywistycznej, a także temat relacji między honorem a płcią, wynikających z odmienności (nie tylko starożytnych!) standardów honoru i wstydu dla mężczyzn i kobiet.

Ostatni, siódmy rozdział książki (s. 285-339), opatrzony tytułem „Honor i wstyd w Janowej narracji o męce i krzyżowej śmierci Jezusa (J 18–19)”, koncentruje się na czwartej Ewangelii kanonicznej. Najpierw otrzymujemy zarys spojrzenia na praktykę stosowania w świecie greckim i rzymskim kary śmierci przez krzyżowanie jako drastyczny sposób całkowitego pozbawienia człowieka honoru, a dalej omówienie gatunku literackiego i struktury Janowej narracji o męce Jezusa oraz elementów honoru i wstydu w epizodach aresztowania Jezusa (18,1-11), przesłuchania przed Annaszem i zaparcia się Piotra (18,12-27), przesłuchania przez Piłata (18,28–19,16a), wywyższenia Jezusa na krzyżu (19,16b-37) i złożenia Jego ciała w grobie w ogrodzie (19,38-42). W konkluzji czytamy: „Analiza poszczególnych motywów obecnych w J 18–19 pozwala nam prześledzić, w jaki sposób autor osiąga pragmatyczny cel przekonania czytelnika, że okrutna krzyżowa śmierć Jezusa nie była momentem Jego hańby, lecz chwalebne wywyższenia, przez które Bóg dokonał zaplanowanego od wieków zbawienia świata” (s. 339).

W zakończeniu (s. 341-349) autor bilansuje i streszcza najważniejsze ustalenia i wnioski, które powtarza w streszczeniu zamieszczonym w języku angielskim (s. 393-397). Duży nacisk kładzie na ukazanie aktualności i potrzeby pójścia tropem, który umożliwił napisanie tej cennej monografii. W jej ostatnim zdaniu zostało wyrażone przekonanie, że praktyczne zastosowanie modelu z dziedziny antropologii kulturowej do wybranych tekstów

Ewangelii „posłużyło nie tylko do lepszego poznania szczegółów egzegetycznych związanych z analizowanym tekstem”, lecz pozwoliło również „zdobyć praktyczne kwalifikacje, uzdalniające do zastosowania dynamiki honoru i wstydu do innych tekstów zarówno z Nowego, jak i ze Starego Testamentu” (s. 349). Na osobne wyróżnienie zasługuje staranny wykaz skrótów (s. 350-354) oraz obszerna bibliografia (s. 355-392).

Wielką zasługą autora monografii jest przyswojenie i twórcze stosowanie do badań nad Ewangelią najważniejszych elementów *social science criticism*. Umiejętnie je przedstawił i precyzyjnie objaśnił, tłumacząc na język polski rozmaite, przedtem nieznanne lub nieużywane, terminy techniczne. Wprawdzie wybrał tylko dwa tematy, a mianowicie honoru i wstydu, lecz ich opracowanie, tytułem egzemplifikacji i jako odniesienie, można traktować jako modelowe dla interpretacji wielu innych tematów. To samo dotyczy zastosowania przyjętej metodologii do pozostałych pism Nowego Testamentu, a także pierwszej części Biblii chrześcijańskiej. Przewyciężając napięcia i różnice między Ewangelią synoptycznymi i czwartą Ewangelią, autor wykazał, że zalecane przez niego podejście i metody można w zasadzie odnieść do każdego tekstu biblijnego. Nie trzeba uzasadniać, że otwiera to nowe i nieprzeczuwane wcześniej horyzonty badawcze. Perspektywa honoru i wstydu umożliwiła lepsze wydobywanie i wyeksponowanie rozmaitych niuansów znaczeniowych, które dotąd nie pojawiały się w komentarzach biblijnych albo były w nich marginalizowane bądź bagatelizowane. Rozprawa jest prawdziwie nowatorska i wnosi do polskiej teologii i biblistyki ożywcze i stymulujące tchnienie, które powinno zostać zauważone i docenione. Trzeba też wyrazić nadzieję, że przedłożony model interpretacji ksiąg świętych znajdzie wielu zwolenników i naśladowców.

Książka stanowi doniosły i cenny wkład w egzegezę czterech Ewangelii kanonicznych. Dotychczas w katolickiej biblistyce polskiej zdecydowanie dominowało stosowanie metody historyczno-krytycznej, prowadząc do tak dużej rozbieżności stanowisk i poglądów, że nie tylko tzw. zwyczajni chrześcijanie, lecz i osoby, którym nieobce jest uprawianie teologii, odczuwały dezorientację i niepewność. Można zaryzykować opinię, że diachroniczne podejście do Biblii, forsowane niegdyś przede wszystkim przez uczonych niemieckiego obszaru językowego, w pewien sposób wyczerpało swoje możliwości. Omawiana monografia przenosi uwagę na grunt synchronii, popularnej i rozwijającej się w anglosaskim obszarze kulturowym, zapowiadając interesujące osiągnięcia w zakresie rozumienia i objaśniania tekstów biblijnych. Jej ogromną zaletą jest również i to, że przypomina i dowartościowuje konieczność uprawiania egzegezy biblijnej „z wiary” i „dla wiary”.